Emro Science and Education
International open-access scientific journal
Journal homepage: https://journal.emro.uz

OPEN ACCESS

CONFERENCE PAPER OPEN ACCESS

Vol. 1 No. 3 (2024) · “Hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturlarini moliyalashtirish tendensi... DOI: 10.5281/zenodo.24316281

borayotgan dunyoga muvaffaqiyatli moslashishga tayyorlashga va halqaro darajadagi yetuk mutaxasis bo`lishga yordam berishi mumkin.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati:

1. "Teaching Naked Techniques: A Practical Guide to Designing Better Classes" - Dr. José Antonio Bowen
2. "The New Education: How to Revolutionize the University to Prepare Students for a World in Flux" - Cathy N. Davidson
3. "The Power of Blended Learning in the Sciences" - Norman Reid
4. "Disruptive Classroom Technologies: A Framework for Innovation in Education" - Sonny Magana
5. "Learning in the Age of Digital Reason" - Søren Brier

ЎСМИР БОЛАЛАРДА ОҒУВЧИ АҲЛОҚНИНГ ПАЙДО БЎЛИШИ

Усмонова Мухтасар
ФарПИ “Ижтимоий фанлар ва спорт ” кафедраси катта ўқитувчиси

Аннотатсия: *ушбу мақолада кишининг девиант аҳлоқини жамиятда қабул қилинган меъёрларга зидлиги ва руҳий жараёнларининг мувозанатсизлиги, мослашувчан эмаслиги кўринишида ёки унинг шаҳсий аҳлоқи устидан аҳлоқий ва эстетик назоратдан бўйин товлаш кўринишидаги ўзини фаоллаштириш жараёнининг бузилишида намоён бўлувчи алоҳида қилмишлар ёки қилмишлар тизими сифатида фикрлар билдирилган.*

Калит сўзлар: *инсон омили, психологик қаровсизлик, психотерапевт, руҳий мослашув, ижтимоийлашув, тажовуз, руҳият*

Мамлакатимиз ХХасрнинг оҳири ва ва ХХИ асрнинг бошларида жамиятнинг барча соҳаларида эришган улкан ютуқлари билан дунё ҳаритасидан муносиб ўрин эгаллаб, барча соҳаларда туб ислоҳотларни амалга оширмоқда. Бу ислоҳотларнинг мақсади аввало ***инсон омилини*** ҳар қачонгидан ҳам юқори даражага кўтариш, унинг кучи, савияси, идроки, салоҳияти, руҳий ҳамда маънавий баркамоллигини таъминлаш, юксак тараққиётга эришиш орқали барча соҳаларда жаҳон ҳамжамиятида етакчи ўринни эгаллашдан иборатдир.

Инсон психологиясини билишда, ўз имконияти, иқтидорини англай олиш, фаолиятини ташкил этиш, ҳар қандай ёш даврида ҳам оптимал равишда ишга яроқлиликни, турли ўзгаришларга психологик жиҳатдан тайёрликни таъминлаш, янгича фикрлаш ва тафаккур қилиш, рўй бераётган жараёнларни объектив ва тўғри идрок қилиш қобилиятини ривожлантириш муаммолари

Published: 17.05.2024

Cite this article: Усмонова Мухтасар (2024). Ўсмир болаларда оғувчи аҳлоқнинг пайдо бўлиши. Emro Science and Education, 1(3). https://doi.org/10.5281/zenodo.24316281

© 2024 The Author(s). Published by Emro Science and Education. This is an open access article.

илгари сурилади.

Шундай қилиб, янги давр ҳар бир инсондан ўз ички имкониятларини адекват баҳолашни, шунингдек, психологик билимлар заҳираси билан яқинлари ва ҳамкасблари психик дунёсини билишни талаб қилмоқда. Инсоннинг қизғин ва ўзгаришларга бой ҳаёти эндиликда ундан психик ҳодисалар қонуниятларини билиш ва шунга мос тарзда оқилона ва омилкорона иш юритиш зарурлигини талаб қилмоқда.

Инсон ҳулқ-атвори, психологик ҳусусиятлари билан боғлиқ масала инсониятни қадим замонлардан буён қизиқтириб келган. Бу соҳада изланиш олиб борган кўплаб олимлар инсоннинг туғилганидан бошлаб шаклланиши билан боғлиқ барча ҳодисаларни ўрганишни тадқиқ қилиш орқали, унинг ўта мураккаб жиҳатларини кашф этган. Ҳақиқатдан ҳам, инсон ҳулқ-атворининг жамиятда белгиланган ҳаётий нормал мезонлардан оғиши, бузилиши билан боғлиқ муаммони психология фани ўрганади. Демак, психологияда девиант, яъни оғувчи аҳлоқнинг турли шакллари, аномал турлари, сабаб ва мотивлари мавжуд бўлиб, бу педагоглар, психологлар, психотерапевт ва бошқа инсон онги ва тарбияси масалалари билан шуғулланувчи соҳа мутаҳассислари билан бирга, ички ишлар идоралари касбий психология соҳаси ҳодимларининг ҳам тадқиқот объекти ҳисобланади.

Маълумки, кишининг девиант аҳлоқини жамиятда қабул қилинган меъёрларга зидлиги ва руҳий жараёнларининг мувозанатсизлиги, мослашувчан эмаслиги кўринишида ёки унинг шаҳсий аҳлоқи устидан аҳлоқий ва эстетик назоратдан бўйин товлаш кўринишидаги ўзини фаоллаштириш жараёнининг бузилишида намоён бўлувчи алоҳида қилмишлар ёки қилмишлар тизими сифатида белгилаш мумкин.

Нормал ва уйғун аҳлоқ шаклларини руҳият билан боғлиқ уч даражада ифодалаш мумкин:

- руҳий жараёнларнинг мувозанати кўринишидаги мизож ҳусусиятлари;

-мослашувчанлик ва ўзини фаоллаштириш кўринишидаги ҳос ҳусусиятлар;

- кишининг маънавияти, масъулияти ва виждонлилиги кўри- нишидаги шаҳсийлик.

- Девиант аҳлоқнинг асосий турларига жиноятчилик, ичкиликбозлик, гиёҳвандлик, ўзини ўзи ўлдириш, дайдилик, фоҳишалик ва руҳият бузилишини киритамиз.

- Оғувчи аҳлоқ - аҳлоқ мослашувини йўқотишнинг турли шаклларда ифодаланувчи салбий руҳий-ижтимоий ривожланиши ва ижтимоийлаштириш жараёни бузилишининг натижаси ҳисоб- ланади.

- ***Мослашув*** (лотинча адаптаре - мослаштирмоқ) - атрофдаги шарт-шароитларга мослашув. Инсоннинг мослашуви икки: биологик ва руҳий жиҳатга эга.

- Биологик мослашув организмни муҳитнинг барқарор ва беқарор шарт-

шароитлари: ҳарорат, атмосфера босими, намликка, ёруғлик ва бошқа физик шароитларга, шунингдек организмдаги ўзгаришларга, касалликка, бирон-бир аъзони йўқотиш ёки унинг функтсияларини чеклашга мослашувини ўз ичига олади. Мослашув мақсадида инсон ўзининг фаолият маҳсули ҳисобланувчи турли ёрдамчи воситалардан (уй-жой, кийим, ҳаракатланиш воситаси ва ҳоказо) фойдаланиши мумкин. Шу билан бирга, кишида баъзи биологик жараёнлар ва ҳолатларни эркин руҳий бошқариш қобилияти пайдо бўлади, бу эса унинг мослашув имкониятларини кенгайтиради. Руҳий мослашув кишининг шаҳс сифатида мазкур жамиятнинг талаблари ва шаҳсий эҳтиёжлари, сабаблари ва манфаатларига мувофиқ равишда ҳаёт кечиришини ўз ичига олади. Руҳий мослашув кенг маънода мазкур жамиятнинг меъёрлари ва қадриятларини ўзлаштириш йўли билан, шунингдек, энг яқин ижтимоий муҳитга - жамоатчилик гуруҳи, меҳнат жамоаси, оилага нисбатан амалга оширилади. Руҳий мослашувнинг асосий кўринишлари кишининг теварак-атрофдаги одамлар билан ўзаро муносабатлари ва унинг ташқи ва ички дунёсини тубдан ўзгартириш билан боғлиқ фаолиятидан иборат.

- Унда аҳлоқнинг мослашувни йўқотишини (дезадаптатсияни) муаммоли вазиятни ҳал қилишга эмас, балки унинг чуқурла- шувига, қийинчиликларнинг кучайишига ва ундан келиб чиқади- ган кўнгилсиз вазиятларга олиб келувчи жараён кўринишида белгилаш мумкин. Аҳлоқнинг мослашувни йўқотиш жараёнлари кичик ёшдаёқ, масалан, ижтимоийлаштириш институтлари вазифаларини бажарувчи ижтимоий ролларни, ўқув дастурларини, ижтимоий институтларнинг (оила, мактаб ва ҳоказо) меъёр ва талабларини ўзлаштириш бўйича қийинчиликларда намоён бўлиши мумкин. Мослашувни йўқотишнинг табиати ва ҳусусия- тига қараб ҳам алоҳида, ҳам умумий уйғунликда тасаввур қилиниши мумкин бўлган патоген, руҳий-ижтимоий ва ижтимоий дезадаптатсияни ажратиш мумкин.

- Ижтимоийлаштириш жараёнида инсон жамиятда нормал ҳаёт кечириши учун зарур бўлган ишонч, аҳлоқнинг ижтимоий маъқул шаклларига эга бўлади. Педагогик қаровсизликда, ўқишдаги қолоқлик, дарсларни қолдириш, ўқитувчилар ва синфдошлар билан зиддиятларга қарамай, субъектларда қимматли-меъёрий тасаввурларнинг кескин деформатсияси кузатилмайди. Бу ҳолда, шаҳс учун меҳнатнинг қадри етарли даражада баланд бўлиб қолади, у касб танлаш ва уни эгаллашга йўналтирилган бўлади, унинг учун атрофдагиларнинг фикрлари фарқсиз бўлмайди, ижтимоий ва референт муносабатлар ўз аҳамиятини сақлаб қолади.

- Ижтимоий қаровсизликда асотсиал аҳлоқ билан бир қаторда қимматли-меъёрий тасаввурлар, қимматли йўналишлар, ижтимоий ҳукмрон ғоялар тизими кескин деформатсияланади, меҳнатга салбий муносабат, тирикчилик учун шубҳали ва ноқонуний воситалар ҳисобига меҳнатсиз даромадлар топиш ва «чиройли ҳаётга» эришиш мақсади ҳамда унга интилиш истаги шаклланади. Бундай шаҳсларнинг референт муносабатлари ва қимматли йўналишлари позитив йўналишли ижтимоий алоқалар ва ижтимоий институтларнинг шаҳслардан анчагина бегоналашиши билан тавсифланади.

Ўсмирнинг девиант аҳлоқини диагностика қилиш учун психологлар томонидан «қарши ҳаракат» деб номланувчи мезонлар ишлаб чиқилган. Бундай ҳолда, улар ижтимоий, ўқув ёки шаҳслараро соҳадаги бузилишлар билан боғлиқ экстернал девиатсияни (нафрат, душманлик, тажовуз, ўғпилик, ёлғон) ўз ичига олади.

Ўсмирдаги девиант аҳлоқнинг муомала белгилари (ДСМ - ИЙ бўйича)

- ҳис- ҳаяжонли портлашлар;
- катталар билан жанжаллар;
- катталарнинг қоидалари ёки илтимосларини менсимаслик ёки бажаришни рад этиш;
- бошқа одамларни жўрттага безор қилиш;
- ўз ҳатоларида бошқа бировларни айблаш;
- жиззакиликнинг энг кескин даражаси;
- баджаҳллик, дарғазаблик, қасоскорлик, кек сақлаш;
- ҳақоратлар ва уятсиз сўзларни тез-тез ишлатиш.

Тадқиқотларга кўра, бундай тажовузкорлик, гипперфаоллик ва ота-оналари билан ўзаро муносабатларда қийинчилик аломатлари яққол кўриниб турган болалар каттароқ ёшга етганларида ҳаётда бундай муаммолари бўлмаган болаларга нисбатан беш марта кўпроқ жиноятчи ёки ичкиликбоз бўлиб етишганлар.

Шаҳсни ижтимоийлаштириш умумий жараёнининг бир қисми уни ҳуқуқий ижтимоийлаштириш бўлиб, унинг моҳияти шаҳс томонидан ҳуқуқий қадриятларнинг ўзлаштирилиши, уларни ўз ҳаёти ва аҳлоқининг меъёрларига, шаҳсий сифатларига айлантиришидан иборат.

Ўз ҳуқуқини таниш - юридик аҳамиятга эга бўлган вазиятларда инсон аҳлоқини тартибга солувчи юридик билимлар, ҳуқуқ ва уни қўллаш амалиётига бўлган баҳоловчи муносабатлар, ҳуқуқий йўл-йўриқлар ва қимматли йўналишлар шаклидаги ҳуқуқий борлиқни акс эттирувчи жамият, гуруҳ ва индивидуал онг доирасидир.

Ҳуқуқий аҳлоқнинг ҳар қандай ҳаракатида албатта, унда иштирок этаётган шаҳснинг ҳуқуқий онги намоён бўлади. Бунинг аниқ бир ҳуқуқ меъёрини билиши ёки билмаслиги, давлат ҳокимияти, қонун, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар нуфузи- нинг турли даражаси, амалдаги ҳуқуқий тақиқлар ва уларни бузганлик учун ҳуқуқий санктсияларнинг мавжудлиги ва унга нисбатан шаҳснинг салбий муносабати билан тавсифланиши мумкин.

Шундай қилиб, оғувчи аҳлоқ ўзини намоён қилишнинг кенг шаклларига эга. Девиант аҳлоқ намоён бўлиши ҳусусиятларининг дифференцсиатсиясини ўтказиш учун замонавий психологиянинг қуйидаги қоидаларига таяниш зарур.

1. Гарчи психопатологик бузилишлар мавжуд бўлган барча субъектларнинг аҳлоқи девиант деб ҳисоблансада, девиант аҳлоқ- нинг ҳар қандай тури орқасида ҳам психопатология яшириниб ётавермайди.
2. Руҳият бузилишлари, яъни когнитив, ҳис-ҳаяжонли ва бошқарувчи жараён,

жараёнлар боришидаги бузилишлар албатта, шаҳснинг нуқсонини белгилаб бермайди.

3. Бузилишларнинг бир қанча кўринишлари шаклланишида органик омилларнинг роли дезадаптив таъсирланишларга ўрганиш имкониятини инкор этмайди.

Адабиётлар

1. Сатвалдиев А. Раҳбарнинг касбий маҳорати //scienceweb academic papers collection. – 2021.

2.Сатвалдиев А. Бошқарув тизимида фаолият кўрсатаётган раҳбар хотин-қизларнинг шахсий ва ижтимоий психологик сифатлари //scienceweb academic papers collection. – 2019.

3.Сатвалдиев А. А. Женское лидерства в предпринимательстве сегодня //“ххи аср психологияси” мавзусидаги халқаро илмий-амалий анжумани мақолалар тўплами. – 2021. – с. 215.

4.Сатвалдиев А. Условия и решения для женщин предпринимателей сегодня //scienceweb academic papers collection. – 2020.

5.Сатвалдиев А. Гендерные вопросы в узбекистане //scienceweb academic papers collection. – 2020.

6.Сатвалдиев А. The role of women leaders in small business and private entrepreneurship //international journal of formal education. – 2022.

7.Сатвалдиев А. Personal and social psychological factors of female managers //scientific and technical journal machine building. – 2022.

ZAMONAVIY INNOVATSION TA’LIM TEXNOLOGIYALARI: MUAMMO VA YECHIMLAR

Ataxanov Rafikjon Sotvoldievich
“Kokand University” Andijon filiali,
«Ijtimoiy-gumanitar va pedagogika fanlar»
kafedrasi dotsenti, t.f.f.d. (PhD)
ataxanov1966@gmail.com

Mavzuning dolzarbligi: Bugungi kungi ta’lim tarbiya jarayonida keng qo‘llanilayotgan va talab qilinayotgan metodlardan biri bu – innovatsion-pedagogik va axborot ta’lim texnologiyalariga bo‘lgan ehtiyojdir. Chunki, zamonaviy o‘qitishning yangi ta’lim texnologiyalari asosida o‘qitish bir vaqtning o‘zida joriy etilishi zarur bo‘lgan dolzarb ta’lim texnologiyalaridan biri hisoblansa, ikkinchi tomondan ko‘pchilikning ko‘nikishi qiyin bo‘lgan sun'iy muammo sifatida gavdalanmoqda. Masalaning dolzarbligi shundaki, bugun O‘zbekistondagi ta’lim sifati xorijiy davlatlar ta’lim standartlaridan katta farq qilishi mumkin emas, chunki Davlatimiz islohotlariningn muhim tarmoqlaridan biri ham ta’lim sifatiga qaratilgan. Qolaversa maqsadimiz, ta’lim sifati va ko‘rsatkichlari bo‘yicha dunyodagi top 1000, top 100 talik universitetlar qatoridan joy olish hisoblanadi. Shuning uchun Oliy ta’lim